

ORAL ETIK MORAL ETIK MORAL E

Øjvind Larsen: Den etiske tænke-mådes tilblivelse i den demokratiske bystat Athen. Roskilde 1986. I kommission hos Museum Tusculanum. 166 s. Pris 98,50 kr.

Philosophia, tidsskrift for filosofi nr. 3-4 1986. Tema: Etik. Institut for Filosofi, Århus Universitet. 172 s. Pris 90,00 kr.

Psyke & Logos, nr. 2, 1985. Tema: Moral. Dansk psykologisk Forlag. 187 s.

Niels Thomassen: Samvær og solidaritet. Et moralsk udspil. Gad 1985. 232 s. Pris 145,00 kr.

Lad det være sagt med det samme: I det følgende anvendes begreberne moral og etik ikke mod hinanden, men snarere synonymt, som det også etymologisk set var tilfældet. Dog er der ikke tale om at tillægge moral og etik den fælles oprindelige betydning "sædvane", som Sven Erik Nordenbo i sin begrebsintroducerende artikel i Psyke & Logos omtaler. I det følgende er problemet ikke, om begrebet moral eller etik anvendes, men snarere hvad der egentlig skal forstås ved moral og etik.

Øjvind Larsen beskriver i sin bog Den etiske tænke-mådes tilblivelse i den demokratiske bystat Athen hvorledes det i den græske bystat 4-5 århundreder før vor tidsregning ikke mere er orakler og gåder eller den på forhånd givne autoritet, der i sig selv er bestemmende for menneskets adfærd. Den sociale orden bliver sat til diskussion, hvad der kræver nye legitimationer og medfører, at det talte ord får afgørende betydning.

Sofisterne tager konsekvensen, idet de hævder, at mennesket er alle tings mål, og gør retorikken til den afgørende videnskab. De

traditionelle guddommelige referencer, der f.eks. uproblematisk fastlagde, hvad der var retfærdigt, er ikke mere givne. Det bliver mennesket selv, der afgør, hvad der er retfærdigt. Retfærdigheden er ikke mere givet af Zeus men af mennesket. Sædvanen op-hører med at være normgivende for menneskets handlinger. Det bliver med sofisterne et fortsat åbent spørgsmål, hvorledes individet skal begrunde sine handlinger.

Platon stillede sig som bekendt i opposition til denne relativisering af tidligere "naturgivne" præmisser. Specielt hans Sokratesskikkelse og Sokrates selv ville ikke anerkende de legitimationer, staten og samfundet var funderet i. Sokrates mente sig derimod tiltalt og vejledt af en indre stemme, som han kaldte guddommelig. I stedet for fader Zeus refererede han til en Gud af eget fabrikat. Det er det nye guddommelige, der leder ham, selv om det er ubestemmeligt. Sokrates spørger kort og godt efter en ny retfærdighed. Den demokratiske polis' relative retfærdighed er ikke tilstrækkelig.

Således er Sokrates efter Øjvind Larsens mening den første i historien, der har formuleret det etiske spørgsmål. Ud over at beskrive hvordan det er de sociale forandringer, der i det antikke Grækenland aktualiserer moral-problematikken (via konkrete fortolkninger af Sokrates, Platon og Aristoteles) mener Øjvind Larsen også, at der kan trækkes nogle generelle træk fra det antikke samfunds moral-diskussion til vor tid. Hans hovedtese er, at der altid, når de traditionsbundne normer taber deres umiddelbare gyldighed, kan spørges efter den rette handling. Spørgsmålet er universelt, fordi det har friheden som sit grundlag, men det er også historisk, for det universelle har sin begyndelse i det historiske.

Idet der nu springes frem til vor egen tid, og moral-diskussio-

nen genoptages i forbindelse med nogle af de andre nye bøger og artikler, viser det sig hurtigt, at der ikke er meget moral tilbage i Sokrates' betydnings.

Selv om det er Øjvind Larsens formål at påvise sammenhængen mellem moralens opkomst i forbindelse med de samfundsmæssige forholds forandringer, er der ikke tvivl om, at Sokrates' moralske standpunkt var uforeneligt eller ikke-reducerbart til den ene eller anden bestemte politiske konstitution.

I dag er moral-diskussionen derimod tendentielt enten blevet et snævert politisk eller pragmatisk spørgsmål eller et spørgsmål om forholdet til natur. Men i modsætning til årtusinders diskussion om den indre natur, er det efterhånden ved at blive en diskussion om den ydre natur. Forholdet til den ydre natur er ved at overtage den position, som den indre natur har haft. Det fælles for mange moral-indlæg er også fornuften som vurderings- og styringsimperativ for moralen - altså det stik modsatte af Sokrates.

Fornuftens indtog i moral-diskussionen har medført, at moralen er blevet partikulariseret ud i en mængde enkeltdiscipliner. Denne partikularisering ses tydeligt i artikler fra de to fagtidsskrifter *Philosophia* og *Psyke & Logos*.

I *Philosophia* er der artikler om kvindelige værdier (Svend Larsen), om en naturalistisk moral-begrundelse (Inger Merete Sørensen), etiske overvejelser i forlængelse af den bio-medicinske teknologiske udvikling (Svend Andersen) og endelig en artikel om empirisk etik der tilnærmelsesvis reducerer moral-problematikken til et pragmatisk eller måske snarere statistisk spørgsmål. Det er Peter Rosel, der i sit arbejde med medicinsk-etiske problemer ser det som et ideal, at der kan opnås en rationel konsensus i læge-patient forholdet.

I *Psyke & Logos* er der artikler om etiske problemer i psykoterapi (Esben Hougaard), etik og pædagogik (Svend Erik Nordenbo), en eksplicit psykoanalytisk funderet analyse af moralen i forholdet til over-jeg'et (Ole Andkjær Olsen), moraludviklingen hos barnet (Arne Poulsen) samt et par moral-overskridende artikler af hhv. Bjarne Sode Funch om æstetik og Torsten Ingemann Nielsen om, hvordan vi skal udvikle forholdet mellem den "normale virkelighed" og det anderledes, "det hellige".

På trods af denne mangfoldighed af "moraler" er der alligevel nogle bestemte moral-filosoffer, der går igen og igen - måske ikke uafhængigt af forsøgene på at knytte tidens problem naturen (forurening, kyniske/rationelle indgreb m.v.) sammen med moral-teorien. Der tænkes selvfølgelig først og fremmest på K. E. Løgstrups naturfilosofi.

I *Philosophia* kobles der eksplicit til Løgstrup i de fleste artikler. Ud over en artikel af Bo Stokholm, der beskriver Løgstrups (og Ole Jensens) opfattelse af mennesket som et produkt af universet og ikke omvendt, knytter de allerede nævnte artikler af Svend Andersen og Inger Merete Sørensen hhv. positivt og kritisk an til Løgstrup. I *Psyke & Logos* skriver Boje Katzenelson kraftigt inspireret af Løgstrup om moralens inderside, dvs. de livsytringer som er os givet.

Der skal i forbindelse med Løgstrup gøres lidt mere ud af to danske filosoffer, som efterhånden har udbredt sig om moral-problematikken i mange sammenhænge. Det er Niels Thomassen og Mogens Pahuus, der begge tydeligt er påvirket af Løgstrup. Niels Thomassen derved at han vil præstere et alternativ til de to synspunkter, han står mest i gæld til, nemlig Løgstrup og Franfurterskolen. Mogens Pahuus derved at han opererer med en antropologi, der

på mange måder er identisk med Løgstrups.

Thomassen og Pahuus har også et andet fællestræk: de går begge aktivt ind i en vurdering af Jürgen Habermas' teori for at tage stilling til dens konsekvenser for en etik.

Habermas har for nogle få år siden udgivet en bog om moral *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln* (1983) og Niels Thomassen har i *Philosophia* en introduktion til bogen (specielt Habermas' artikel *Diskursethik*). Det er selvfølgelig rart med en introduktion til denne vanskelige Habermas tekst, men problemet er, at Thomassen behændigt forskyder problemstillingen i en retning, som ikke har meget med Habermas at gøre bortset fra, at han benyttes som springbrædt for en anden teori: Thomassens egen. Hertil benyttes især Løgstrup som kritikbase men først og fremmest Thomassens eget fix - lykke.

Eksempelvis omformes Habermas' moralregel om regulering af de impliceredes ligelige interesse til, at meningen med en norm er at tilgodese alle impliceredes krav på livsopfyldelse eller lykke. Moral og normer får efter Thomassens mening overhovedet først sin mening i og med hensynet til livsopfyldelse eller lykke og er underordnet dette hensyn. For Habermas er det afgørende forståelse og argumenter, mens det afgørende for Thomassen er lykken: "Modtesen til Habermas' synspunkt må være, at samfund er mere rationelle, jo lykkeligere folk er".

Thomassen skriver om moral men underordner den lykken, der aldrig indholdsbestemmes, så i stedet for at få afklaret moralens problem har vi fået et nyt: hvad er lykke? Svaret herpå kan måske findes i tidligere tekster af Thomassen.

Niels Thomassen har også udgivet en bog om moral: *Samvær og solidaritet*. Hertil kommer han frem til de samme konklusioner og fremhæver retfærdighed og solidaritet som moralens mål.

En ting er, at det politisk set er svært at være uenig med Thomassen i hans samfundsideal, men hvorfor og hvordan moralen - som det hævdes - skal underordnes både livsopfyldelse, lykke, samt retfærdighed og solidaritet er vanskeligt at se. Eller rettere det rejser efter min mening en hel række nye uoverskuelige problemer. Solidaritet f.eks...? For Thomassen har det i forbindelse med moral noget at gøre med, at man skal undgå at gøre fortræd, udvise retfærdighed og lign. Moral bliver transformeret til solidaritet tendentielt til en social kategori. Og det er farligt. Et eksempel herpå gives der i Michael Mays uhyre tankevækkende artikel *Moralitet, samfundsmæssighed og handlingsanalyse* i *Psyke & Logos*. Michael May tager eksplicit solidariteten op og påviser, hvordan Robespierre under den franske revolution får terror, dyd og retfærdighed til at gå op i en højere enhed. Retfærdighed, moral eller dyd viste sig at være afmægtig i sig selv, og det skulle der gøres noget ved: symbolet på denne justits blev guillotinen! Selvfølgelig er det ikke, hvad Thomassen stræber efter, men dette klassiske eksempel viser, at solidaritet og retfærdighed er ligeså vanskelige begreber at håndtere som moral.

Den anden af de her omtalte moral-filosoffer Mogens Pahuus har i *Philosophia* anmeldt Thomassens bog, og han har også øjnene åbne for at eksempelvis solidaritetsprincippet ikke er anvendeligt i forhold til moral-problematikken. Pahuus bidrager endvidere selv med artikler i både *Philosophia* og *Psyke & Logos*, der på den ene side går aktivt ind i en kritisk vurdering af aktuelle teorier og bevægelser og på den anden side

fastholder og udvikler hans eget standpunkt: antropologien. Da det imidlertid er en kompliceret antropologi, Pahuus opererer med, skal det blot nævnes, at hans artikler på forskelligvis er en krydsning af bl.a. Løgstrup, Habermas og Marx, og at Pahuus med denne blanding rejser en vigtig diskussion.

Afslutningsvis skal fremhæves en hidtil ikke omtalt artikel fra *Philosophia* af Hans Fink: **Moral og moralisme**. Artiklen tager udgangspunkt i påstanden om, at moral bliver til moralisme, hvis man gør den til hovedsagen, men at moralen samtidig kan være fuldstændig konkret, der hvor den ikke er i focus.

Hans Fink problematiserer den traditionelle moral (og hermed nogle af ovennævnte udspil), fordi den er baseret på en fastlæggelse af bestemte normer til bedømmelse af menneskelig adfærd. De moralske normer, regler og idealer man normalt ophøjer er således kun moralske normer, regler og idealer, hvis det er de rigtige normer og regler, hvis det er de gode idealer, eller hvis det er noget der befordre en højere lykke.

Alternativt begynder Fink igen at spørge, om der overhovedet er noget, der hedder moralen i bestemt form. Ved at lade modellen normer og normbegrundelse være det centrale i moralen gøres moral til moralisme. Helt banalt ville der være grund til at holde fast i, som Fink bl.a. eksemplificerer det, at ved at gøre en norm ud af ærligheden, lægger vi intet til den moralske rigtighed. Risikoen er nemlig, at forholdet mellem ærlighed og rigtighed bliver et eksternt og ikke et internt forhold, hvorved det bliver det bedømmende menneske eller kollektiv, der bliver kilden til, at der er forskelle mellem rigtig og forkert i virkeligheden. Og hermed er der skabt grundlag for en lang række fordrejninger. Moralens bliver et kontrolapparat. Det er

derfor efter Hans Finks opfattelse nødvendigt at "frigøre" moralen: "Der er et uudsletteligt paradoksalt træk ved at argumentere for noget, hvis gyldighed er uafhængig af og forud for alle argumenter, og som derfor misforstås, hvis det accepteres bare på grund af argumenter".

Er vi med Hans Fink omsider tilbage ved Sokrates? Skal moraldiskussionen til at begynde forfra? Diskussionen kunne i så fald udmærket begynde med at tage stilling til, hvad der ligger i Hans Finks afsluttende ord: "Livsprocesser rummer interne, forudsatte værdikriterier".

Ole Morsing